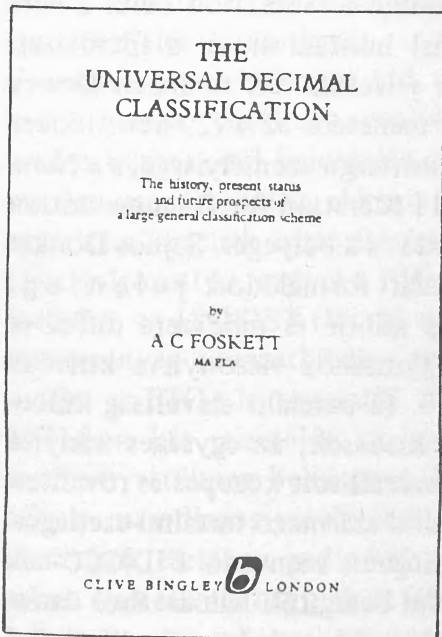

AZ EGYETEMES TIZEDES OSZTÁLYOZÁS TÖRTÉNETE, JELENLEGI HELYZETE ÉS TÁVLATAI

FOSKETT, A. C.: The Universal Decimal Classification. The history, present status and future London, Clive Bingley, 1973. 171 p.

A szerzőt – az ETO Angol Nemzeti Bizottsága és az Angol Szabványügyi Bizottság tagját – jelen munkájának megírására azok az ETO létjogosultságát kétségbe vonó egyre élesedő viták ösztönözték, melyekben ugyanakkor egy általános egyetemes osztályozási rendszer igénye is kifejeződött. Ez az egyáltalán nem újkeletű igény fejlődéstörténeti stádiumaiban követhető nyomon.

Az egyetemes osztályozási rendszerek keletkezésük idején egyaránt szolgáltak az információhordozók (könyvek) és szurrogátumaik (pl. katalóguscédulák) mechanikus rendszerezésére. A nem könyv jellegű információhordozók (pl. folyóiratok, kutatási jelentések, audiovizuális anyagok) rohamos térhódítása következtében azonban egyrészt a közvetlen keresés szorult háttérbe, másrészt a bennük lévő információk hozzáférhetővé tétele olyan differenciált feltárást igényelt, amely messze meghaladta az emberi tudásanyag – mint egész – hagyományos osztályozásának kereteit. Létrejöttek az egyetemes osztályozás igényét feladó rendszerezések: a betűrendes tárgyszórendszer, a speciális osztályozási rendszerek és a posztkoordinált indexelés. Minthogy ezek valamennyien szakterületre orientáltak, a határterületek vonatkozásában mindenkor vagy más speciális osztályozásra, vagy – a szakterületek összességét tekintve végső soron – valamilyen egyetemes rendszerezésre kell támaszkodniuk. Az angol Osztályozási Kutató Csoport (CRG = Classification Research Group) arra a következtetésre jutott, hogy mindenképpen rentábilisabb olyan általános osztályozási rendszer igénybevétele, amely nincs

nyelvhez kötve, s így a különböző nyelvű tárgyszavakat összekötő közvetítő szerepet is betölthetné. Ezt a funkciót elvileg leginkább az indokolja, hogy az osztályozási rendszerek fogalmi elemzésen alapulnak.

Az ETO az egyetlen olyan osztályozás, amely immár több mint félszázadon át nem adta fel az emberi ismeretanyag teljességének rendszerezési igényét. Jelen arculatának ellentmondásos volta fejlődéstörténetéből eredeztethető.

Eredete közismert: DEWEY Tizedes Osztályozásának OTLET és LAFONTAINE által történt továbbfejlesztése. A közepes nagyságú amerikai kollégium könyvanyagának tematikus fölállítására szolgáló enumeratív osztályozást a Nemzetközi Bibliográfiai Hivatal dokumentációs anyagának tartalmi feltárására tették alkalmassá. International Index című kiadványukban már 400 ezer bibliográfiai tételt osztályoztak, mikor 1895-ben sor került Egyetemes Index-ük bemutatására egy nemzetközi bibliográfiai konferencián. Szintetizáltak (bár ezt a kifejezést még nem használták), és bevezették a vetületes továbbfejlesztést (bár ez a terminus is később született: RANGANATHAN) az általános közös alosztások (formai, földrajzi, időbeli) bevezetésével, valamint a táblázaton belül a nem csupán genus-species jellegű kapcsolatok .0 (pont nullás) bontásával, és a főtáblázati számok kettősponthoz viszonyításával. 1896-ban 40 ezer jelzetük volt szemben Dewey 7418 jelzetével a TO 5. kiadásában. A fejlődés további menetére az 1929-ben titkárrá kinevezett DONKER DUYVIS természettudományos beállítottságú személyisége, s a Nemzetközi Bibliográfiai Hivatalból létrejött FID (International Federation for Documentation = Nemzetközi Dokumentációs Szövetség) szervezete nyomta rá a bélyegét. Sajnos Donker Duyvis nem volt osztályozáselméleti szakember. Az égisze alatt formálódott j e l e n l e g i E T O t a r t a l m a (az egyes tudományágak feltártsági szintje és módszere diffúz és igen egyenlőtlenül oszlik meg, a fő- és alosztályok egymáshoz viszonyítva kirívóan aránytalanok), f i z i k a i m e g j e l e n é s i f o r m á j a (a parciális elavultság különböző szintjein egzisztáló, több évtizedig elhúzódó teljes kiadások, az egységes irányító alapvetet nélkülöző, szakterületileg többé-kevésbé ad hoc összeállított közepes és rövidített kiadások, a bővítések és kiegészítések anarchikus szervezésből származó tartalmi esetlegessége), s végül a decentralizált, személyzeti hiánybetegségben szenvedő FID/CCC-nek (Central Classification Committee of the FID) az önkéntes besegítő hálózatából össze tevődő szinte hihetetlenül elégtelen szervezeti felépítése, joggal hívták ki a nagy mértékű kritikát. Az 1961-es VICKERY–KYLE féle nagyszabású felülvizsgálat végkicsengését az ETO lélekharangjának szánták: a rendszert teljes egészében elavultnak, osztályozásra alkalmatlannak minősítették.

Az ennek nyomán fellángoló viták során többen az ETO megújítása mellett törtek lándzsát. Javaslatokat lényegében két kérdéskomplexumra összpontosították: a táblázatok és jelzetelés részleges vagy teljes reformját, ill. a szervezési kiadási mechanizmus gyökeres átalakítását szorgalmazták.

A táblázatokra és jelzetelésre vonatkozó reformjavaslatok annak a konfúciónak a felismeréséből indultak ki, hogy megfelelő osztályozáselméleti alapvetés hiányában a médiumot (eszközt) sokan összekeverik az üzenettel: a jelzeteket osztályozásnak tekintik, holott pusztán csak járulékok. Osztályozni csakis a jelzetelemek

egyértelműséget biztosító megfelelő kombinációjával lehetséges. CALESS szerint bármely ETO-számot általános képletnek tekinthetünk:

M1 S1 M2 S2 S3 M3 S4 S5 S6 stb.

(ahol M a főtáblázati, míg S az alosztás száma). Ha az a helyzet áll elő, hogy pl. az S3 nemcsak az M2-höz, de az M1-hez is kapcsolódik, formális módszereket kell alkalmazni a különböző kapcsolatok felismerhetővé tételére. PERREAULT a különböző ETO-jelzettek kombinációs sorrendjét a következő formulában rögzítette:

$$n'n \quad n/n \quad n+ \left\{ \begin{array}{l} .on \\ -n \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} n: :n \\ .oon \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} (=n) \\ (n) \\ „n” \end{array} \right. \quad n:n \quad (on) \quad =n$$

ahol a besorolási precedencia balról jobbra csökken. A FID/CCC 1969-ben némi módosítással konvencióként elfogadta ezt a sorrendet. WELLISCH a jelzetelemek kombinációjára szolgáló szimbólumrendszert két csoportra osztva – csak főtáblázati számokhoz kapcsolható, önmagukban értelmetlen szimbólumok (perjeles kiterjesztés, kötőjeles és .0-ás (pont nullás) korlátozottan közös alosztás, .00-ás (pont nulla nullás) szempont szerinti alosztás aposztrófjeles szintetizálás, :: megfordíthatatlan kapcsolat), és „önállósítható” közös alosztások (nyelvi, formai, idő, népi-faji, földrajzi) – ez utóbbiak pozicionális jelentőségét hangsúlyozza. Végül azt a szabályt állította fel, hogy az összetett ETO-jelzetben egy elem csak a közvetlenül baloldalán álló elemet specifikálja. Ha több elemet akarunk értelem-szerűen specifikáltatni, akkor a []-et kell használni algebrai jelként. A jelzetkombinációk egyértelműségének biztosítására PERREAULT a relációk pontosítását célzó relátorrendszert dolgozott ki, melyet a FID alternatív javaslatként el is fogadott. 1967-ben jött a nagy fordulat, az UNISIST (World science information system) megszületése, igény a növekvő ismeretanyag nemzetközileg egységesített szétsugárzására. Az UNISIST 4. ajánlása erre a célra az ETO-t is megemlíti. A. F. SCHMIDT, a FID UNISIST munkacsoportjának tagja, 1971-ben két jelzeteleési revíziót is javasol: a főtáblázati számok hierarchikus bontását a primér vetületen belül pont, kötőjel és aposztróf után következő számokkal érzékeltetés; a másodlagos vetületeket ugyanez a három jel vezesse be egy, az általános közös alosztások esetében pedig két nulla közbeiktatásával. Míg mindezek a módosítások lényegében érintetlenül hagyták az ETO alaprendszerét, I. DAHLBERG 1971-ben radikális javaslattal állt elő: teljesen újrendezte az ETO főosztályokat és fölállította a korlátozottan közös alosztások új kategóriáit. Főosztályainak sorrendje és tartalma azonban éppen olyan problematikus, mint a jelenlegi ETO-é. Elvetésének mégis legfőbb indoka az, hogy a jelzet másodlagos az osztályozással szemben, ezért kérdéses minden javaslat, amely kiemeli ebből a másodlagos szerepéből. Születtek olyan javaslatok is, melyek az UNISIST SRC-jének (Standard Reference Code vagy újabban Standard Roof Classification) mint átkapcsoló rendszernek a közbeiktatásával kívánták biztosítani az ETO-jelzettek fennmaradását. Ehhez azonban az SRC 5000 fogalmat tartalmazó jelzetállománya nem eléggé részletező.

A szervezési-kiadási mechanizmus gyökeres átalakítására vonatkozó javaslatok közül a legfigyelemreméltóbb WELLISCHÉ. Szerinte a revíziós munkálatokat 4–5 főből álló szerkesztői tanácsra kell bízni, melynek élén főszerkesztő állna. A revíziós munkálatok eredményeit rendszeresített mágnesszalagos szolgáltatás tornájában juttassák el az ETO nemzeti bizottságainak. Az ETO-táblázatok közepes nagyságú

kiadását kétévenként publikálják angol, német, francia és orosz nyelven. Ezek értékesítéséből fedezhetnék a revíziós és fejlesztési munkálatok költségeit.

Az Egyesült Államokban RIGBY, FREEMAN és ATHERTON gépesítési kísérletei két fontos eredményt hoztak: jól lehet a számítógépbe betáplált ETO-jelzetek szerint információvisszakeresést végezni, de ami talán még ennél is jelentősebb ebben az összefüggésben: számítógéppel elő lehet állítani az ETO táblázatokat. Erre mintát is közöl a szerző.

A Classification Research Group (CRG) 1963 óta folyó munkálatai igen hasznosan beépíthetők az ETO tartalmi revíziójába, a fejlesztés elméleti alapvetéseként. Kiinduló felismerésük az integrációs szintek szerinti differenciálás (az egész több, mint részeinek pusztá összege, mert benne van a szerveződés is). A CRG kategóriái – Entitás, Állapot, Rész, Összetevő, Tulajdonságok, Cselekvések, melyek más entitásokra hatnak; Cselekvések, amelyek más entitásoktól hatnak vissza; Tanulmányozás módszere, Eszköz – az ETO fejlesztése és revíziója szempontjából is szükséges vetületelemzésnél, valamint a vetületek sorrendjének rögzítésénél nélkülözhetetlenek. Az alapelveket a gyakorlat is igazolta: a British National Bibliography PRECIS elnevezésű betűrendes permutált mutatója 1971 óta sikeresen funkcionál.

Az ETO eljövendő fejlesztésére vonatkozó javaslatok

A vázolt problémák megoldására irányuló részjavaslatokat szintetizálva és saját elképzeléseivel kiegészítve a szerző a teendőket a következőkben összegzi:

1. Meghökkenítő javaslata: minthogy az ETO az egyetlen a három nagy egyetemes osztályozási rendszer közül (TO, Library of Congress), amelyik nem kötődik gyűjteményhez, erre a célra felkínálja a British Library-t. Érvelése: A Bibliográfiai Szolgálat kiváló osztályozáseméleti szakembergárdája végezné a fejlesztési munkálatokat felhasználva a TO-val kapcsolatban már bevált PRECIS-tapasztalatokat; a revideált ETO-részek tesztelése a könyvtárban folyón; az angliai MARC-rekordokra is rákerülnének az ETO-jelzetek. A FID/CCC az egyes országok hasonló ETO-fejlesztési tevékenységének kliringállomása lenne.

2. Az ETO kizárólag teljes és rövidített kiadások formájában egzisztáljon: a felesleges enumeratív részekről megtisztított analitikus-szintetikus táblázatokat tartalmazó teljes kiadás körülbelül a mai közepes kiadás terjedelmének felelne meg, a rövidített kiadás pedig csakis a primer vetületbe eső fogalmakat (osztályokat) tartalmazná, azaz az ETO szuperstruktúráját, mely egyúttal az SRC (Standard Reference Code) funkcióját is betöltené (a teljes kiadás így az SRC kiterjesztése lenne).

3. Az ETO továbbra is maradjon diszciplinára orientált. Az új diszciplinának a szuperstruktúrába illesztése előtt azonban ki kell várni a megfelelő stabilitási fokot.

4. A jövő ETO-ját ne egyszerű betűrendes mutató, hanem tezaurusz kísérje.

5. A teljes revízió befejeztéig az ETO kontinuitásának biztosítására az SRC-osztályok jelzeteit kellene bevezetni az ETO-jelzet elé, attól pontosvesszővel elválasztva.

6. Hogyan készüljenek az ETO-táblázatok? Az e célból készített FID-Manual

2. része elavult. Átdolgozását a szerző készítette el (a FID 429. sz. kiadványaként jelent meg és a könyv D függeléke teljes szövegét tartalmazza).

A táblázatok kidolgozását mindig a vetületelemzés előzze meg. Erre a CRG munkálatai adják a legjobb eligazítást. A vetületek sorrendjét mindenkor a „növekvő komplexitás” szabálya, az időbeli és kauzális okozati függés határozza meg. A primer fogalmak (osztályok) alkossák az ETO szuperstruktúráját. A másodlagos fogalmak mint vetületek részben az általános közös alosztások helyén a táblázat élén, részben pedig azokban az osztályokban szerepelnek, amelyekre vonatkoznak (korlátozottan közös alosztások).

Jelzetelés: a primer fogalmakat mindenkor 2-, 3-, 4-jegyű számok jelölik. A közös vetületek (általános közös alosztások) egységesen vesszővel és 1–7-tel kezdődő számok, melyek tovább bontása a jelenlegi jelzetek alapján történik (pl. „342.542 Leicestershire”). Az egyes osztályok vetületeit (korlátozottan közös alosztások) mindenkor a kötőjel vezeti be. A / (per)-jel a táblázatban egymás mellett előforduló, a + (plusz)-jel az egymástól távolabb eső diszciplínák fúziójából létrejövő új diszciplínát jelölné, az utóbbi esetben szögletes zárójellel együtt (pl. [57+539.19] Molekuláris biológia). A kettőspont a „fázis relációt” (befolyás, összehasonlítás, rendeltetés stb.), a kettős kettőspont pedig a „fókusz-különbség-relációt” (egyébként nem társuló fogalmak) fejezi ki. Kerek zárójelekben szerepelnek a verbális alosztások: névalosztás, még nem stabilizálódott új diszciplínák megnevezése.

7. A teljes, valamint a rövidített táblázatokat évente, géppel olvasható, de leginkább COM (Computer Output Microfilm) formátumban kellene kiadni.

ZSEMBERY Anikó

KÖNYVROMBOLÁSI JÁRVÁNY dühöng Glasgow környékén. Ismeretlen tettesek beverik a könyvtárak ablakait (főleg csupaüveg-épületben), vagy betörnek és feldúlják, megtizedelik az állományt, szétverik az automatizált kölcsönzési berendezést stb.

(Scottish Library Association News, 1978. 144.no.)